

УДК 332.135(477:470)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ МОДЕЛЕЙ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Казакова Н.А., к. г. н., професор, Ханова О.В., к. г. н., ст. наук. співробітник
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Виокремлено основні особливості транскордонної співпраці між регіонами. Показано сутність поняття «еврорегіон». Надано характеристику основним моделям транскордонної співпраці. На прикладі України та Росії виявлені основні проблеми та переваги традиційної та партнерської моделей прикордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонна співпраця, традиційна модель, преференційна модель, партнерська модель.

Постановка проблеми. Поліпшення економічного і соціального стану в регіонах впливає на підвищення їхньої активності в різних галузях, але перш за все, виробничої, інвестиційної, зовнішньоекономічної та соціально-культурної. Досить часто регіони прагнуть міжнародних зв'язків, можливих з урахуванням їх правових можливостей.

Це породжує нові питання і тенденції у сфері міжнародних відносин. Міжнародна економічна інтеграція є невід'ємною складовою частиною світової економіки, завдяки якій створюються додаткові передумови прозорості державних кордонів, особливо в аспекті формально-бюрократичних та фіскальної процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі роботи автори використовували праці класиків економічної думки, а також широке коло сучасної спеціальної літератури, досягнення світової науки і практики з питань функціонування, регулювання та розвитку транскордонного співробітництва, зокрема еврорегіонів.

Науковим підґрунтям слугували праці таких вчених, як В. Будкін, П. Герич, А. Голіков, В. Дергачов, М. Долішній, А. Кірюхін, М. Козоріз, Н. Корсунова, В. Ляшенко, Н. Мікула, Ю. Макогон, В. Євдокименко, П. Луцишин, В. Ляшенко, М. Мальський, П. Беленький, С. Пирожков, І. Студенніков, Т. Терещенко, П. Черномаз, О. Яковчук та багато інших.

Безпосередньо моделям прикордонного співробітництва особливу увагу приділяють такі відомі російські дослідники як В. Малчінов, О. Аляев, О. Бурсов, В. Донцов, А. Задохін, Т. Закаурцева, Г. Кулматов, А. Мітрофанова, В. Лі, Г. Рудов, Н. Сідорова, Г. Смірнов, В. Штоль, А. Шутов, Г. Яскіна та інші.

Метою статті є дослідження особливостей впровадження на практиці моделей транскордонної співпраці.

Виклад основного матеріалу. Транскордонна співпраця є однією з форм взаємодії регіонів. Вона виникла тоді, коли з'явилися міждержавні кордони. Необхідність подолання меж і розвитку економічних зв'язків через цей бар'єр завжди визначало історичні функції прикордонних регіонів. Досвід їхньої співпраці в останні десятиліття був поширений і на внутрішні регіони країн. Сьогодні транскордонну співпрацю можна розглядати як специфічний різновид міжнародної діяльності регіонів.

Специфіка прикордонної співпраці в системі транскордонної співпраці полягає в тому, що прикордонні території в більшості випадків віддалені від національного ринку, але наближені до ринків сусідніх країн. Ресурсною основою прикордонної співпраці є спільність положення регіонів, розташованих по різні сторони державного кордону. Ця спільність пов'язана з тим, що межі розділяють єдині в природному відношенні території, а це зумовлює необхідність співпраці у використанні природних (водних, біологічних, мінеральних, земляних і ін.) ресурсів і їх охороні. Межі часто розділяють єдині або близькі в етнокультурному відношенні народи, що створює передумови для культурної співпраці.

З іншого боку, важливим ресурсом прикордонної співпраці є відмінності країн, що є сусідами, і регіонів по структурі економіки, по рівню і співвідношенню внутрішніх цін, податковому та інвестиційному законодавству, доходам населення, тощо. Все це дозволяє активно обмі-

новатися відповідними товарами і чинниками виробництва, використовувати інституційні відмінності в підприємницькій діяльності.

У структурі прикордонної співпраці виділяються дві основні компоненти:

- перша пов'язана з вирішенням суто місцевих проблем - здійснення соціальних і культурних зв'язків населення прикордонних регіонів, прикордонна торгівля, сумісне рішення комунальних і екологічних питань, надання медичних, освітніх і культурних послуг і т.д.;

- друга компонента обумовлена співпрацею прикордонних територій у сфері сумісного виконання загальнодержавних функцій - транспортних, охорона меж і забезпечення захисту національного економічного простору, запобігання, ліквідації наслідків стихійних лих і т.д.

Прикордонна співпраця відіграє важливу роль в розвитку прикордонних територій. Вона сприяє подоланню периферійності, прикордонних регіонів у національних економічних системах. За допомогою прикордонного співробітництва країни можуть вирішувати геополітичні задачі, зокрема поширювати свій політичний та економічний вплив на сусідні держави. Прикордонні регіони виступають як природні конструкції при будівництві великих економічних просторів, що включають національні економічні простори двох і більше країн. Прикордонна співпраця — як мала інтеграція, що є важливою складовою частиною великої інтеграції, - регіональних об'єднань декількох зацікавлених країн.

Головними чинниками, що визначають структурні особливості і динаміку прикордонної співпраці, є режим державних кордонів, соціально-економічні і етнокультурні якості прикордонних територій і повноваження регіональних влад у здійсненні міжнародної діяльності.

У результаті процесів глобалізації та регіоналізації міжнародної співпраці межі стали більш прозорими для багатьох видів потоків, зокрема інформації і капіталів, істотно знизилася роль митних обмежень як символу державного протекціонізму. У той ж час країни все сильніше стикаються з необхідністю забезпечення національної безпеки, що вимагає збереження або навіть посилювання прикордонного контролю.

Безпека - широке і багатоаспектне поняття: розрізняють безпеку військову, економічну, екологічну і т.д. У найзагальнішому вигляді безпека розуміється як надійність системи життя-забезпечення і відсутність погроз для життя людей і їх діяльності.

Прикордонна співпраця істотно розрізняється на різних ділянках державних кордонів окремих країн, відображаючи особливості освоєння національного простору, його сучасний рівень розвитку і структуру економіки, аналогічні параметри сусідніх країн, характер двосторонніх економічних і політичних відносин країн-сусідів. У зв'язку з цим можна виділити декілька моделей прикордонного співробітництва, що представлені у таблиці.

Таблиця

Основні моделі прикордонного співробітництва

Преференційна модель	Традиційна модель	Партнерська або інституціональна модель
- підвищення привабливості прикордонних регіонів для іноземних інвесторів	- обслуговування зовнішньоекономічних зв'язків і прикордонної торгівлі	- принципи адміністративної і політичної децентралізації
- сприятливий митний і податковий режими	- сприяння поживленню економіки прикордонних районів	- сприяння прикордонній співпраці
- створення спеціальних економічних зон	- розширення ринку збуту	- розвиток прикордонних районів
- пом'якшення прикордонних обмежень	- отримання дешевих товарів і послуг	- усунення митних обмежень

Примітка: таблиця складена за матеріалами [1]

Преференційна модель припускає підвищення привабливості прикордонних регіонів для підприємницької діяльності за допомогою преференційного візового, митного і податкового режимів. М'якший режим меж для співпраці конкретних прикордонних територій у порівнянні із загальним визначається відповідними міждержавними угодами. Зокрема, головними чинниками прикордонної співпраці України, Росії та країн СНД є безвізовий режим і зовнішньоторговельні преференції, визначувані двосторонніми угодами про вільну торгівлю і візовий режим, а також багатобічними угодами про економічне співробітництво (СНД).

Але ця модель не отримала значного розвитку у країнах Співдружності.

Традиційна модель ґрунтується на обслуговуванні зовнішньоекономічних зв'язків і прикордонної торгівлі. Рушійною силою прикордонної співпраці за цією моделлю служить різниця цін на товари і послуги по обидві сторони кордону, а економічний ефект пов'язаний з розширенням ринку збуту – для одних і отриманням дешевших товарів і послуг – для інших споживачів. Ця модель грає провідну роль у прикордонному співробітництві країн з невисоким рівнем доходів на душу населення при слабкому розвитку інститутів цивільного суспільства. Ефективність цієї моделі у великій мірі залежить, з одного боку, від змін у прикордонному і митному режимах, а з іншого, від величини різниці внутрішніх цін, рівнів доходів населення, безробіття, умов ведення бізнесу. Провідну роль у традиційній моделі прикордонної співпраці відіграє торгівля, а також трудова (легальна і нелегальна) міграція.

Проте, прикордонна співпраця за цією моделлю може сприяти поживленню економіки прикордонних районів. В Росії та країнах СНД – це переважаючий варіант співпраці порубіжних регіонів, причому на всіх ділянках кордону.

В даний час спостерігається уповільнення динаміки прикордонної співпраці країн Співдружності, що пояснюється рядом причин. Одна з них пов'язана з тим, що потенціал традиційної моделі співпраці, в основі якої лежить істотна різниця цін на товари і послуги по обидві боки від кордону, а економічний ефект пов'язаний з розширенням ринку збуту для однієї сторони і здобуттям дешевших товарів і послуг для іншої сторони, значною мірою вироблений.

Ціни на товари в країнах Співдружності з врахуванням транспортних витрат значною мірою вирівнялися. Зараз на перший план при традиційній моделі виходять відмінності в рівнях зарплати, безробіття і в умовах ведення бізнесу. Проте ефективність цієї моделі сильно залежить від правил прикордонного, міграційного та митного контролю, тарифних обмежень, оподаткування товарів, що експортуються і імпортується, або, іншими словами, від рівня лібералізації транскордонного руху.

Останніми роками різко загострилася проблема національної безпеки. Серед заходів по її забезпеченню важливе місце займає посилювання прикордонного та міграційних режимів. Для цієї мети були введені міграційні карти. Слід зазначити, що безвізовий режим і використання для транскордонних переміщень як міжнародних, та і внутрішніх документів – є головним інструментом міжрегіональної і прикордонної співпраці.

Партнерська або інституціональна модель зародилася в Західній Європі і ґрунтується на принципах адміністративної і політичної децентралізації, договірних стосунках, спільних проєктах і програмах, а також спеціально створюваних організаціях. Ефективність цієї моделі залежить від рівня децентралізації влади і державних фінансів, розвитку цивільного суспільства країн, що співробітничать.

Вона зазвичай використовується в країнах з високим рівнем душевих доходів, близькою структурою економіки, схожим рівнем цін на товари і послуги, прогресуючою уніфікацією національних правових норм. Базові параметри цієї моделі були закріплені Європейською рамковою конвенцією по прикордонній співпраці. В кінці 1980-х рр. ЄС прийняв спеціальну програму INTERREG, покликану сприяти прикордонній співпраці і розвитку прикордонних районів. З 1996 р. реалізувалася друга аналогічна програма, INTERREG II, а з 2000 р. почалася реалізація вже третьої – INTERREG III. Пряме фінансування територій по різні сторони кордону відбувається при усуненні митних і інших обмежень для трансграничного руху товарів, капіталів і робочої сили, а також завдяки уніфікації законодавства.

Фінансування прикордонної співпраці і адекватні компетенції делегуються з центрального на регіональний і місцевий рівні, що відповідає загальним тенденціям політичного і регіонального розвитку в країнах ЄС. Партнерська модель прикордонної співпраці спирається на розвиток інститутів цивільного суспільства. У її структурі на перше місце висувається транскордонний рух капіталу, послуг і робочої сили.

Основним інструментом прикордонної співпраці за партнерською моделлю є комплексні регіональні проєкти – єврорегіони. Ефективність діяльності єврорегіонів спирається на високий рівень міждержавної інтеграції, уніфікацію прав і повноважень місцевих влад, стійку фінансову базу здійснення транскордонних проєктів. Фінансування для реалізації їх сумісних проєктів поступає від ЄС (зокрема, за програмами INTERREG), державних, регіональних і місцевих бюджетів і від приватних інвесторів.

В прикордонних регіонах України та інших країнах, починаючи з 1996 року, активно укладалась угоди про торговельно-економічну співпрацю. Ця необхідність була викликана прогресуючим розладом традиційних виробничо-технологічних зв'язків, неплатежів, викликаних дефіцитом оборотних коштів, валютними конвертаціями, слабкістю банківських систем. Угоди між регіонами повинні були допомогти обійти нерозв'язні розрахунково-платіжні проблеми за допомогою впровадження бартеру.

В даний час в регіонах з'являються організації бізнес-співтовариства, націлені на розвиток співпраці з конкретними країнами, – бізнес-клуби, асоціації співпраці, тощо. Сьогодні прямі зв'язки між регіонами сприяють виходу на прикордонні ринки нових виробництв, які виникли в умовах ринку і появи нових державних кордонів.

Проте використання партнерської моделі повинно спиратися, як показує досвід ЄС, на досить широкі повноваження місцевих і регіональних властей. В унітарних державах з високим ступенем централізації влади партнерська модель виявляється неефективною.

Для успішного вживання партнерської моделі окрім відповідних повноважень здійснювати міжнародну діяльність регіональні і місцеві власті повинні мати можливість залучення необхідних фінансових ресурсів для здійснення вибраних проектів. Бюджети прикордонних регіонів не мають в своєму розпорядженні достатніх можливостей для їх здійснення, а центральні бюджети на це не передбачають істотних засобів. Малий і середній бізнес не має достатніх оборотних ресурсів для здійснення експортних операцій, які вимагають відвернення значного засобів на ПДВ, митне і валютне оформлення. Міжрегіональній співпраці також заважають великі транспортні витрати, які пов'язані з недостатнім розвитком транспортної інфраструктури і прикордонних пунктів пропуску, надмірно високими тарифами при міждержавному і транзитному сполученні.

Всі ці факти свідчать про те, що більшість міжрегіональних угод є лише протоколами про наміри, носять декларативний характер, в яких спостерігається дефіцит конкретних проектів. Це пов'язано як з труднощами у фінансуванні цих проектів, так і з різними повноваженнями та компетенцією регіональних органів влади країн СНД зі здійснення міжрегіональних зв'язків. В Україні можливості застосування партнерської моделі виявилися звуженими в результаті зміцнення централізації державних фінансів.

В цілому в Україні, а також в інших країнах СНД сьогодні спостерігається ситуація, коли потенціал традиційної моделі скорочується, а потенціал партнерської моделі не збільшується.

Висновки. У транскордонному співробітництві будь-якої країни має місце одночасне використання згаданих моделей прикордонної співпраці, але їх співвідношення у різних країнах неоднакове. У цілому ж світові тенденції розвитку прикордонної співпраці такі, що поступово, у міру глобалізації економіки, розвитку міжнародної регіональної співпраці, лібералізації економіки і демократизації регіонального і місцевого управління скорочується частка традиційної та преференційної моделей, і зростає частка партнерської моделі.

Література:

1. Быков А.Ю. Прозрачные границы: Безопасность и трансграничное сотрудничество в зоне новых пограничных территорий России / А.Ю. Быков, Л.Б. Вардомский, С.В. Голунов, А.М. Кирюхин, В.А. Колосов. – М.; Волгоград, 2002. – 573с.

Аннотация

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ НА ПРАКТИКЕ МОДЕЛЕЙ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Казакова Н.А., к. г. н., проф., Ханова О.В., к. г. н., с. н. с.
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Выделены основные особенности трансграничного сотрудничества. Показана сущность понятия «еврорегион». Дана характеристика основных моделей приграничного сотрудничества. На примере Украины и России выделены основные проблемы и преимущества традиционной и партнерской моделей трансграничного сотрудничества.

Summary

PECULIARITIES OF PRACTICAL APPLICATION OF THE MODEL OF
TRANSBOUNDARY COOPERATION

Kazakova N. A., PhD (Geography), Professor, Khanova O.V., PhD (Geography), senior researcher
F.N. Karazin Kharkiv National University

This article distinguishes the main peculiarities of transboundary cooperation, analyzes the essence of the term "euroregion" and gives the characteristics of the main models of transboundary cooperation. The main problems and advantages of both the traditional and partnership models of transboundary cooperation have been identified judging from the experience of Ukraine and Russia.

Key words: transboundary cooperation, traditional model, preferential model, partnership model.

15.03.2010 p.

©

Н.А.,

О.В., 2010 р.